

Ne taip jau daug lietuvių kalba yra literatūros apie keltus. Tai: Šletė F. Keltai tarp Alezijos ir Pergamo. – Vilnius, 1984; Demeter T. Germanų ir keltų sakmės bei legendos. – Vilnius, 1993; keltams skirtas skyrelis G. Beresnevičiaus knygoje „Religijų istorijos metmenys“ (Vilnius, 1997. – P. 245–272); straipsnis „Keltų mitologija“ antrajame „Mitologijos enciklopedijos“ tome (Vilnius, 1999. – P. 78–88) ir turbūt viskas. Šį sąrašą norėtusi papildyti kad ir vos keletu ištraukų iš žymios T. G. E. Powello studijos šia tema (tikslų metriką žr. gale). Juoba kad „1958 metais pasirodžiusi T. G. E. Powello knyga ‘Keltai’ buvo pirmoji išsami pažintinė publikacija apie šiuos senuosius europiečius, apimanti ir archeologinius, ir rašytinius duomenis, taip skaidriai parašyta ir puikiai iliustruota. Ją entuziastingai sutiko tiek mokslininkai, tiek plačioji visuomenė, ir šiandien, nors keltologijoje nuo to laiko daug kas įvyko, jokia kita atskira knyga jos nėra pranokusi“ (Stuart Piggot).

KELTAI

T. G. E. POWELL

Karo žygiai

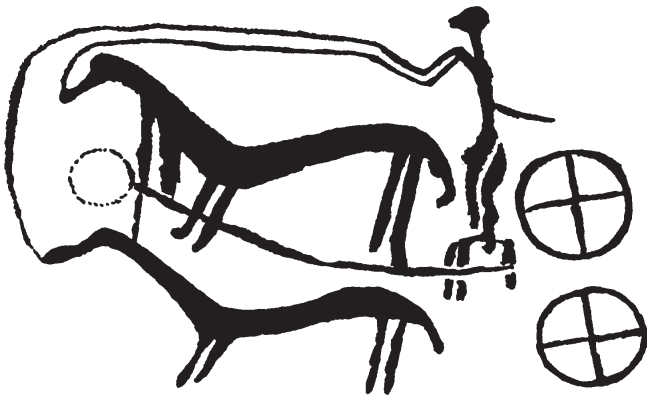
Geležis, šiauriau Alpių gyvenančių tautų ūkyje pradėta vartoti apie VII a. pr. Kr. ar kiek anksčiau, smarkiai padidino ginklų skaičių ir pagerino jų kokybę. Su Halštato kultūros pirmosios fazės karvedžių palaidojimais vežimuose visų pirma susiję ilgi geležiniai kalavijai, sprendžiant iš ilgio bei proporcijų, skirti kertamajai ir duriamajai kovai. Kadangi šiuose kapuose krenta į akį ir žirgo reikmenys, neretai buvo tvirtinama, kad būtent šiuo metu pasirodo kavalerija ir kad minėti ilgi kalavijai atsirado kaip tik šiam naujam kovos būdai. Tokia nuomonė nepagrįsta, nes užsilipti at arklio – tai dar ne darniai veikti ginkluotų raitelių būryje, o kaip tik tai reiškia kavaleriją. Be to, tokio tipo kardu ant žirgo būtų labai sunku naudotis, juoba be balnakilpių, tuomet dar nežinotų. Kardininkai, priešingai nei lankininkai, žirgais senovėje naudojami tik kaip priemone greitai atsisturti mūšio lauke arba iš jo pasitraukti, tačiau visa europinio karo meno esmė, kaip matyti jau iš Homero, buvo individualus karių susirėmimas priešais abi kovos linijas.

Nors dauguma Halštato kultūros karvedžių kapuose rastų vežimų buvo keturračiai ir naudoti apeiginiais tikslais ar kaip paprasčiausios transporto priemonės, esama kai kurių užuominų, kad tuo laiku transalpinėje Europoje pasirodė ir dviratės važiuoklės. Reikšmingas šiuo požiūriu yra tokios rūšies ratų piešinys ant akmeninių bronzos amžiaus kapo sienų Kivike, Švedijoje, datuojamas apie X a. pr. Kr. O kai kuriose Halštato kultūros kapavie-

Halštato geležinis kardas su paaukuota rankena iš Šernbergo, Viurtembergas. Ilgis 1 m.

Dviejų tekinių važiuoklės piešinys ant kapo sienos Kivike, Švedija.

tėse rasta tik po du ratus, nors tai ir neleidžia atmesti galimybės, kad iš tikrųjų vežimas turėjo keturis. Be kertamojo ir duriamojo kalavijo, geležinio arba bronzinio, naudotasi ir įvairaus dydžio ietimis, dažniau svaidomosiomis nei duriamosiomis. Taip būta pirmojoje Halštato kultūros fazėje, kai keltai tapo suvienyti kažkokios karingos dinastijos. Ją sekusiame VI amžiuje pr. Kr. ir V-ojo pradžioje, kai graikų bei etruskų dirbiniai pasiekė Dunojaus aukštupį ir Senos ištakas, liudydami keltų valdose santykinės taikos bei vieningos valdžios periodą, ilgasis kalavijas užleido vietą plačių asmenų durklui, kuris, kartu su pora svaidomųjų iečių, ir sudarė standartinę ginkluotę. Manoma, kad ši asmeninės ginkluotės modifikacija irgi rodo ramesnę padėtį, bent jau centrinėse keltų srityse, nes toks ginklų rinkinys lygiai gerai tinka ir medžioklei.

Keltų karybos bruožus, taip gyvai vėlesniais amžiais aprašytus klasikinėje bei jų pačių literatūroje, visu ryškumu at-

Ankstyvojo La Teno periodo palaidojimo ratuose La Žorž Meje, Marnoje (Prancūzija), rekonstrukcija.

skleidžia didžiosios keltų ekspansijos laikotarpio, prasidėjusio V a. pr. Kr. pradžioje, archeologinė medžiaga. Prieš pat šį prasiveržimą Halštato stilių pakeitė lateniskasis, ir dabar jau keltų kariūną, apsiginklavusį lengvu duriamuoju kardu bei durklu artimai kovai ir svaidomosiomis ietimis, į mūšį vežė greita dviratė važiuoklė, traukiama poros mažų arklių. Ankstyvojo La Teno laikotarpio ginklai rodo Halštato ir apdorotų graikiškų ypatybių mišinį, o puikioje važiuoklės apdailoje matyti didelė etruskų įtaka. Iš V pabaigos ir IV a. pr. Kr. kapų Reino vidurupy bei Kampanijoje galima susidaryti gana aiškų tuomet pasirodžiusio dar didingesnio kario vaizdą. Bronzinėse makštyse ornamentuotu galu ir La Teno stiliumi išraižyta išorine puse kabėjo geležinis kardas, šalia, irgi makštyse – durklas, o rankoje – ietys. Ypač turtingi karvedžiai dar turėjo smailos kepurės, ar kūgio, pavidalo bronzinį šalną, kartais net paausuotą, išdabintą La Teno stiliaus motyvais ir papuoštą dekoratyvinėmis kniedėmis. Žirgas aprūpintas prabangiomis kamanomis ir pakinktais, važiuoklė irgi su bronzine apdaila, geležiniais ratlankiais bei kitomis dalimis. Įprasti metaliniai žąslai priešistorinėje Europoje buvo dvigrandžiai, bet Kampanijoje, o vėliau Britanijoje bei Airijoje, aptikta ir trigrandžių, arkliui ne tokių skaudžių. Tai žymi pasirodžius naują žirgų veislę, jautresnę įgudusiam valdymui.

Kovos būdai

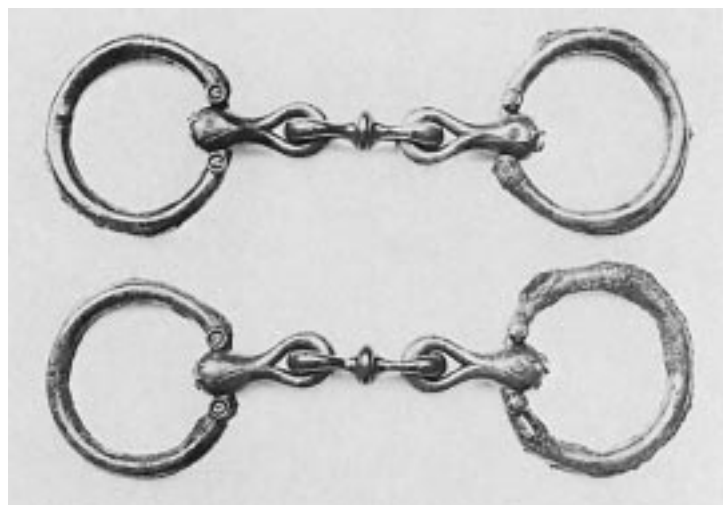
Su Polibiju bei vėlesniais autoriais galima pradėti kalbėti apie veiksmus mūšio lauke. Atsižvelgiant į visus turimus duomenis, galima padaryti išvadą, kad pirminė kario ratuose paskirtis buvo pasiutusiai lėkti į arba palei priešo rikiuotę, siekiant sukelti siaubą tiek pačiu išpūdžiu, tiek ir

laidomomis strėlėmis ar ietimis, taip pat klaikiu tiukšmu, sukeliamu rėkiant, pučiant ragus bei mušant į vežimo šonus, ypač įsi-veržus į flangus ar užnugarį. Tada karys šokdavo iš ratų, sulai-kytų važnyčiojo, pasirošusio, jei prireiks, nedelsiant atsitraukti, ir, sviesdamas ietį ar išsi-traukdamas kardą, mesdavo priešui iššūkį. Iššūkiui neabejotinai priklausė ir pagyros savo šaunumu ar, galimas daiktas, kilme, kaip tam tikra nustatyta formulė įtrauktos į karo dainą. Iš tikrųjų, regis, būdavo nepaprastai įsikarščiuojama. Atrodo, jog tarpgentinėse kovose pagrindinės pajėgos mesdavosi mūšin tik po šios individualios rungties ir turbūt tik tuo atveju, jei kuri nors pusė įsitikindavo sėkminga viso žygio baigtimi. Karo su romėnais susirėmimuose

Bronzinis šalmas iš palaidojimo La Žorž Meje. Aukštis 37 cm.

Šalmas iš bronzos ir geležies su koraliniais atsikišimais iš kapo Kanosoje, Apulijoje (Italija). IV a. pr. Kr. pabaiga. Aukštis 25 cm.

Pora bronzinių žaslų iš Ringstido, Norfolkas. I a. pr. Kr. Ilgis 26 cm. Apačioje – puošybos detalė.

kariuomenės turėjo ištraukti kovon greičiau, ir tai lėmė žymius kautynių tvarkos pakeitimus.

Archajinis karių asmeniškasis iššūkis bei apskritai susirėmimo pobūdis primena scenas iš Iliados. Keltai iš tikrųjų paveldėjo tradiciją, daug anksčiau susiformavusią į pietus nuo Balkanų ir Alpių.

Teliamono (Telamon) mūšis, įvykęs 225 m. pr. Kr., kuriame romėnai atrėmė galų antplūdį Italijoje, – tai pirmasis dorai aprašytas keltų mūšis. Vaizdingi Polibijo pranešimai, paremti to meto šaltiniais, yra visiškai patikimi. Be kita ko, jis pažymėjo, kad galų kartais galima tik kirsti, bet ne durti. Archeologija patvirtina, jog tikrai tuo laiku keltų kardai tapo sunkesni ir platesni. Trumpas durklas liko svarbus, tačiau ne visi kariai turėjo ir vieną, ir kitą. Dauguma paprastų pėstininkų, matyt, laisvų klientų,¹ kapų iš III ir II a. pr. Kr. rodo, jog kalavijas su viena ar dviem ietimis sudarė tipišką ginkluotę. Tuo pat metu, nuo III a. pr. Kr. vidurio, atsiranda ir ilgieji keltų skydai. Pirmieji jų pavyzdžiai pasirodo ant graikiškų monetų bei Pergamo skulptūrų ir nebeišnyksta iki pat romėniškų paminklų Galijoje. Skydo paprastai būta stačiakampio su užapvalintais, ar ovaliniais, galais; gamintas jis iš medžio, kartais turbūt pintas, geležimi šarvuotu viduriu, rečiau ir kraštais. Keltiško tipo mediniai skydai žinomi iš didžiulio durpyno Hjortspringe, Danijoje, kur jie, regis, bus atsidūrę kaip įžadu aukos, ir dar vienas išliko Egipto smėlynuose. Pastarasis galėjo priklausyti keltų pirkliai, kurių lankymasis Egipte paliudytas pradedant 274 m. pr. Kr.

Nuogiejai *Gaesatae*

Itin įdomi yra Polibijo žinia apie galų karių Teliandone būrį, jo pavadintą *Gaesatae*. Jis manė šį vardą reiškus 'samdiniai', tačiau tai keltiškas terminas, žymintis 'ietininkus'. *Gaesatae* iš už Alpių pagalbon buvo pasikviesti genčių, jau įsikūrusių Šiaurės Italijoje. Visų pirma, tai reiškia, kad apskritai buvo įmanoma didelė vyrų kariauna, nepriklausanti kuriai nors vienai genčiai, be to, ši organizacija primena klajojančių karių būrius, vėliau Airijoje žinomus kaip *fiana*, atskirtus nuo gentinės bendruomenės. Antras įdomus dalykas apie „gesatus“ yra tas, kad jie mūšyje dalyvaudavo nuogi, nešini vien tik ginklais. Tai irgi archajiškas keltų paprotys, ilgainiui atmiręs tik aukštesnės kultūros įtakoje, tačiau paliudytas ir Pergamo skulptūrose, ir romėniškose monetose, ir airiškuose tekstuose. Tai būta ne tik bravados, kaip kad manė romėnai; tokiu elgesiu buvo kreipiamasi maginės apsaugos, ir ankstesniais laikais jis buvo paplitęs tiek Graikijoje, tiek Italijoje.

Keltiški trofėjai ant triumfo arkos Oranže (Prancūzija). I a. pr. Kr. pabaiga.
Galų mūšio su romėnais scena ant Oranžo arkos.

Nukirstos galvos

Dar baisnis keltų paprotys buvo nukirsti priešams galvas ir prisikabinti prie savo žirgo apynasrio, matyt, šitaip siekiant pasirodyti namie arba šventykloje, kaip antai Rokepertiuzėje (Rocqepertuse). Neapdairu būtų šį keltų paprotį aiškinti vien kaip troškimą rinkti trofėjus savo kariškam prestižui pakelti. Panašiau, kad jis remiasi derlingumo kultais ir yra susijęs su vėlių pavergimu.

Raiteliai

Nors idėja apie keltų kavaleriją, ta prasme, kokia galima kalbėti apie asirų ar romėnų kavaleriją, šiuose lapuose atmetama, aišku, kad raitų karių skaičius kovose su romėnais su laiku augo. Cezario aprašytieji galų *equites* [raiteliai] pakeitė ankstesnių laikų karius ratuose, tačiau tai buvo kilmingieji, veikiantys savarankiškai ir susibūrantys tik tam kartui konkrečiu tikslu. Įdomų keltišką terminą išsaugojo Pausanijas, jo perimtą iš ankstesnių graikų autorių ir, matyt, siekiant pirmuosius keltų pasirodymus Graikijoje trečiajame amžiuje pr. Kr. Pausanijas kalba apie *trimarcisia*, apie „tris raitelius“ iš vieno kilmingojo ir dviejų jo palydovų, jį gynusių ir, reikalui esant, parūpindavusių žirgą. Nėra jokių duomenų, kad visi trys būtų sudarę kokį kovinį junginį – tai buvo vien kilmingųjų reikalas. O ar pagalbiniai raiteliai buvo giminaičiai arba klientai, ar tik tarnai, negalima pasakyti. Taip pat belieka spėlioti, ar turi ką bendro su *trimarcisia* „trys raiteliai“, pasirodantys kai kuriose airių saktmėse.

Keltų puotos

Karių atpildas visose herojinėse visuomenėse buvo karaliaus jų garbei keliamos puotos bei jiems teikiamos dovanos, ir keltai šiuo atžvilgiu nebuvo jokia išimtis. Airių bei klasikinių autorių liudijimai vėlgi

Raižyti bronziniai ragų, turbūt geriamųjų, antgaliai iš Torso, Kirkudbraitas (Škotija). III a. pr. Kr. antroji pusė. Paukščio pavidalo galva 4 cm ilgumo. Apačioje – rekonstruotas ragas.

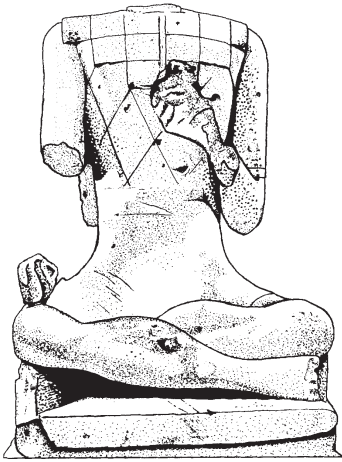
papildo vieni kitus, o visų pirma galima paminėti Polibijaus pastabą apie nepaprastą keltų karių pomėgį gerti bei persivalgyti. Tai byloja ir pats atstumas, kurį, pradėdant šeštuoju amžiumi pr. Kr., buvo gabenamas vynas, ir gausios vyno romėniškose amforose įkapės, kurias vėlyvuju nepriklausomybės laikotarpiu Britanijoje belgų kunigaikščiai imdavo su savimi į aną pasaulį. Vietinis gėrimas visur buvo alus. Mėgstamas patiekalas buvo kiauliena, kepta arba virta didžiuliam katilė. Airijoje garbinga nugalėtojo porcija *par excellence* buvo visa kiaulė, o viename kape Kampanijoje kartu su ratais rasti ir viso paršo griaučiai. Dėl nugalėtojo porcijos dažnai būdavo ginčijamasi ir čia pat susikaukama, kaip kad praneša Diodoras bei Atėnėjas ir puikiai iliustruoja

airių padavimai apie „Bricriu’so puotą” (*Fled Bricrend*) bei „Pasaka apie MacDatho’o kiaulę” (*Scéla Mucce Meic Dathó*). Visur laikytasi pirmenybės bei vaišingumo etiketo. Prie stalo buvo sėdamasi pagal rangą ir žygdarbius, svetimšaliai, prieš klausinėjant apie jų reikalus, pamaitinami, ir kiekvienam priklausė atitinkama skerdienos dalis. Airijoje būtent: karaliui – kiaulės koja, karalienei – kulšis, o važnyčiuotojui – paršo galva. Gyvūnų kaulai žemyno keltų kapuose byloja apie panašią sistemą, o Atėnėjas, remdamasis Poseidoniju, sako, kad geriausias vyras pelnydavo šlaunį.

Žemyno keltai sėdėdavo pasitiesę šieno arba kailių, jei valgė lauke – tiesiog ant žemės, jei viduje – ant grindų. Susėsdavo ratu kartu su žemais staliukais prieš save, o be mėsos ir gėrimo, dar būdavo patiekiami duonos. Kiti keltų patiekalai – tai jautiena bei aviena, sūdyta kiauliena ir kepta ar džiovinta sūdyta žuvis. Atėnėjas palankiai atsiliepė apie jų puotų, nors ir besaikių, švarą, o jas dar taurino muzika bei žodiniai bardų kūriniai, nuo kurių pašlovinimo arba satyros priklausė kunigaikščio reputacija. Airijoje ši senoji panegirinės dvaro poezijos tradicija ilgą laiką gyvavo jau istoriniais laikais – kol tik čia buvo kunigaikščių, ją priimančių ir galinčių už ją atsilyginti.

Keltų ritualiniai metai

Keltų metai, bent jau Airijoje ir Galijoje, buvo padalinti į du pagrindinius metų laikus: šiltąjį ir šaltąjį. Šiedu, bent jau Airijoje, buvo padalinti dar perpus, taip kad virsmų taškus žymėjo keturios šventės. Didžiausia šventė Airijoje buvo vadinama *Samain*. Pagal šiuolaikinį kalendorių, ji švęsta lapkričio 1-ąją, tačiau reikšmingiausia šventėje, matyt, buvo išvakarių naktis. *Samain* žymėjo vienu metų pabaigą ir kitų pradžia, tačiau pati laikyta esanti tarp abiejų, nepriklausanti nei vieniems, nei kitiems. Pati jos padėtis gamtos ciklų atžvilgiu aiškiai rodo ją buvus gyvulių augintojų, piemenų, o ne žemdirbių metų virsmo tašku. Pirmąsiais sąlygomis ji atitinka ganiavos sezono pabaigą, kai bandos ir kaimenės būdavo suburiamos krūvon, ir skerdiko peilio išvengdavo tik tie gyvuliai, kuriuos dar reikėjo paauginti. Taip vidutinio klimato Europoje, žinoma, elgtasi nuo amžių, jau neolito ūkininkų, tai neatmenamo senumo paprotys, kaip ir ganiava apskritus metus, kur tai įmanoma. Ir patį žodį *Samain* tad, regis, geriausia aiškinti kaip susirinkimą ar susibūrimą krūvon, juoba kad Airijoje kaip tik šiuo metu visa *túath*² rinkdavosi į *óenach*. Literatūroje šios šventės reikšmė tokia didelė, kad praktiškai visi verti dėmesio įvykiai, priskiriami prieškrikščioniškajai epochai, įvyko būtent joje, tačiau tikroji maginė

Akmeninė figūra iš Rokepertuzės (Prancūzija). Aukštis apie 1,5 m.

Bronzinė figūra iš Burė (Prancūzija). III a. pr. Kr.? Aukštis 42 cm.

jos reikšmė buvo užtikrinti genties žemiškąją gerovę ir sėkmę, t. y. gerą lemtį būsimajai pavasarį ir vasarą.

Samain metu neabejotinai būdavo aukojama, nors konkrečių aprašymų ir neišliko. Aukojimų rūšis keltuose aptarsime vėliau, o čia mums nepaprastai įdomūs atrodo *Samain* mitai. Jie susiję su žemės bei jos gyventojų vaisingumo atgavimu ir kalba apie genties dievo jungtį su gamtos deive, kuri rūpinosi genties teritorija ir kartais būdavo tiesiog įsmeinta upė ar kokia kita gamtos ypatybė. Pavyzdžiu gali būti pasakojimai apie dievo Dagdos jungtuves su deive *Morrígan* arba, kitu atveju, su *Boann*, Boino upės deive. Verta aptarti, kaip tokios dievybės buvo suvokiamos. Vardas *Dagda*, paprastai vartojamas su žymimuoju artikeliu, reiškia 'gerasis dievas', tačiau geras jis ne dorovės prasme, o „geras visame kame“, kitaip sakant, visa sugebantis. Jis yra genties tėvas, jos gynėjas bei geradarys, ir galima iškart pasakyti, jog tai pagrindinis visų keltų vyriškų dievų tipas, tiek Airijoje, tiek už jos ribų. Kokių nors ypatingų karo, išminties ar saulės dievų nebuvo, o tik atitinkamos atskiros tų pačių visa apimančių genties dievų apraiškos. Tai padeda suprasti, kodėl visoje keltų zonoje žinoma tokia galybė dievų vardų, nors kiekvienas, išskyrus vos keletą, paplitęs tik labai ribotoje teritorijoje. Taip pat tai paremia nuomonę, kad keltų mirtingajam rūpėjo tik genties ir vietos dievybės, vyriška ir moteriška atitinkamai, o anapus šio, savojo, esantis antgamtinis pasaulis apskritai buvo vengiamas ir turėjo būti vengiamas, išskyrus tam skirtų ritualų laiką bei santykius su bendruomenę globojančiomis galiomis.

Dagdos pora *Samain* metu buvo, kaip minėta, gamtos deivė. Airių tekstuose ji dažnai pasirodo „demonų karalienės“

Cétshamain. Tai irgi visų pirma gyvulių augintojų šventė, atitinkanti atviros ganiavos pradžią. Ši šventė, ilgą laiką jau ir priėmus krikščionybę, pasižymėjo milžiniškais laužais. Paliudytas pagoniškas druidų vadovaujamas ritualas, kai tarp dviejų didelių laužų buvo pragenama banda, siekiant šitaip ją apsaugoti nuo ligų. Pats pavadinimas *Beltine*, padarytas iš ugnį žyminčio keltų žodžio, ko gero, susijęs su dievo vardu *Belenus*, plačiai žinomu Šiaurės Italijoje, Pietryčių Galijoje bei Norikume. Belenas, regis, bus vienas iš seniausių atpažįstamų keltų dievų, susijęs, be kita ko, su gyvulių ganytojų gyvenimo būdu.

Kitos dvi airių sezoninės šventės buvo *Imbolc* vasario 1-ąją ir *Lugnasad* rugpjūčio 1-ąją. Iš visų švenčių mažiausiai žinoma apie *Imbolc*'ą. Senovėje ją aiškino žymėjus avių žindymo pradžią, o krikščionių kalendoriuje ji sutampa su šv. Brigitos diena. Pagoniškoji šventosios pirmtakė Brigita, „žiniuonė, Dagdos dukra“, buvo galinga vaisingumo deivė su ypač pabrėžtomis žinojimo bei gydymo funkcijomis. Deivę Brigitą, kurios vardas yra giminiškas sanskritiškajam *Byhātī* 'Išaukštintoji' ar 'Pagirtoji', galima atpažinti ir kai kuriuose žemyno keltų vietovardžiuose bei įrašuose. Kad *Imbolc* buvo susijusi su avininkyste, visai įmanoma, nes, nors avis ir neturėjo ritualinio statuso kaip kad jautis, šernas ar šuo, kurių pavadinimai yra ne vieno dievo bei žmogaus vardo dėmenys, vilnos dirbimas buvo svarbi keltų namų ūkio dalis.

Negalima išleisti iš akių ir tos galimybės, kad *Imbolc* pradžioje tebuvo vienos kurios kultūrinės ar profesinės grupės šventė. Kad *Lugnasad* šventę (jei ne jos funkcijas, tai bent jau vardą) atnešė Airijon viena iš vėlyvųjų atsikraustėlių

bangų, atrodo tvirtai paliudyta su dievu Lugu susijusiuose padavimuose. Ši šventė, regis, yra pati „žemdirbiškiausia“ iš visų, žinomų Airijoje. Jos data, rugpjūčio 1-oji, nepernelyg gerai dera prie gyvulininkystės kalendoriaus, kai piemenų vasaros klajonės turėtų būti dar pačiame įkarštyje. Veikiau ji bus susijusi su pasėlių derliaus užtikrinimu, ir čia vėl išryškėja keltų santykio su antgamtinėmis jėgomis pobūdis, mat apeigų laikytasi būtent derliui užtikrinti, o ne dėkoti už jį. Dėkingumo sąvoka netelpa maginėje pasaulėžiūroje, nes žmogus griebėsi ritualo tam, kad jis, jei tik gerai atliktas, savaime išsipildytų norimu rezultatu.

Dievas Lugas mitologiniuose darbuose apibūdinamas kaip vėlyvas airių dievybių bendruomenės ateivis. Jo irgi būta gentinio dievo, bet mažiau archajiško nei kiti: skiriasi ir jo ginklai, ir epitetas *samildánach* žymi jį veikiau globojant atskirus remeslus nei „žinojimą“ apskritai. Jo vardas, kaip žinoma, lengvai atpažįstamas senajame Liono pavadinime *Lugudunum*, taip pat kituose žemyno vietovardžiuose. Airijoje *Lugnasad* metu buvo garbinamas, regis, ne pats Lugas, o gamtos deivė, kaip antai *Tailltu*, kurios garbei jis esą ir įvedęs šventę, arba *Macha*, kuriai šiuo metu buvo meldžiamasi Ulsteryje. Užuominoms tetrūksta aiškaus archeologinio patvirtinimo, kad Luga Airijon atsinešė atvykėliai iš Galijos turbūt pirmame amžiuje pr. Kr.

Rugpjūčio šventė turėjo dar ir kitą pavadinimą, *Bron Trograin*, interpretuojamą kaip 'Trograino įsiūtis'. Dievybei šiuo vardu, nežinomu iš kitų šaltinių, aukota dėl prieauglio bei gausos, ir joje galima būtų įžvelgti kaip tik tą neiškų gentinį dievą, kurį atėjęs uždengė Lugas.

Kalendorius, pagal kurį buvo nustatomas švenčių laikas, kaip kad žinoma iš airiškų bei klasikinių šaltinių, rėmėsi mėnulio stebėjimais, tad veikiau skaičiavo naktis nei dienas. Galima manyti, jog tikslios dienos parinkimas priklausė druidams, kurie ir turėjo nuspręsti, kuri gi laiminga, o kuri ne.

Tiek tad apie ritualinę metų sandarą, paremtą esminiais pragyvenimo sumetimais. Tačiau genties, arba *túath*, gerovę dar laikyta priklausant ir nuo karaliaus. Pavyzdžių tam gausu airių tekstuose, iš kurių matyti, kad pasėlių sunaikinimas, gyvulių ligos bei kitos nelaimės gali būti siejamos su karaliaus maginiu netinkamumu, kylančiu, matyt, iš kokio nors jo fizinio ar ritualinio trūkumo, juoba turint galvoje kiekvieną jo žingsnį varžančius nesuskaičiuojamus draudimus bei pareigas.

Karališkųjų ritualų turinys pernelyg sudėtingas, kad būtų galima čia jį išsamiau aptarti, todėl paminėsime tik keletą esminių dalykų. Visų pirma, airių karalius buvo laikomas mirtinguoju teritorinės gamtos deivės vyru. Antai Taroje karalių savo sutuoktiniu laikė deivė *Étaín*, arba *Medb*. Deivė jam įteikdavusi taurę, simbolinį santuokos ženklą keltų visuomenėje, o kitose mitologinėse sakmėse jaunas karalius susitikdavo ją gražios mergelės pavidalu laukiančią prie šulinio ar šaltinio. Karalius privalėjo turėti ir mirtingąją žmoną, tačiau jos ritualinės funkcijos nėra tokios aiškios kaip, tarkim, Indijos arijų karalienės. Taros karalių sakmės didele dalimi kalba apie „teisingos karalystės“ įkūrimą, kurioje būtų gausūs derliai bei kitos idealios sąlygos, tačiau karalius neišvengiamai sensta, o jam senstant, kartu auga grėsmė tau-

tos bei žemės gerovei. Šioje stadijoje ta pati deivė apsieiškia jau kaip pasibjaurėtina ragana, sudžiūvusi kartu su vystančiomis karaliaus galiomis ir tuo pabrėžianti poreikį naujo vyro, kuris užtikrintų tolesnę gerovę. Beveik neabejotina, jog keltų karalius, bent jau grynos pagonybės laikais, baigdavo savo gyvenimą ritualinėje žmogūdystėje, juoba kad esama daugiau ar mažiau pridengtų užuominų apie mirtį nuo ginklo padarytų žaizdų, paskendus arba sudegus dėl burtų, raganos bei genties dievo akivaizdoje.

Vietinė ikonografija

Nors anksčiau tvirtinta, kad romanizuojant vietinius kultus naudotasi gana ribotu standartizuotų atvaizdų skaičiumi, negalima paneigti, jog pagrindiniai simboliai – raguotos bei sukryžiuotomis kojomis tupinčios figūros, žirgai, ratai ir t. t. – buvo vartojami jau nepriklausomybės laikais. Jų negalima atmesti kaip skolinių iš kokios nors Viduržemio kultūros ikonografijos, net jeigu jie ir būtų patyrę atitinkamą įtaką. Dauguma priešromėniškų atvaizdų bus buvę mediniai ir neišliko, bet jau iš tų *plurima simulacra* [daugybės atvaizdų], kuriuos Cezaris priskyrė Merkurijui, galima pagrįstai spręsti, kad tarp jų būta išreikštai antropomorfiškų.

Tiek apskritai Šiaurės Europoje, tiek skyrium Britanijoje bei Airijoje, kur durpynai išsaugojo nemažai medinių objektų, esama grubių žmogaus atvaizdų, kurių seniausias siekia vėlyvąjį bronzos amžių. Šie, kartu su pavienėmis neabejotinai keltiškomis akmeninėmis figūromis, apie kurias kalbėsime vėliau, verčia atitaisyti bendrai priimtą nuomonę, esą žmogaus atvaizdai transalpiniams barbarų kultams buvo svetimi. Taip pat gana būtų prisiminti vis tebeatrandamas La Teno stiliaus kaukes bei galvas ir ištisas figūras ant keltiškų monetų. Didele dalimi tai, matyt, priklausė ir nuo atitinkamų amatų lygio, todėl atvaizdai akmenyje bei bronzoje buvo retesni. O praėję amžiai, žinoma, tik dar labiau sumažino galimybę įvertinti šių kūrinių skaičių bei reikšmę.

Iš paminėtų būdingų gališkų pavyzdžių figūra sukryžiuotomis kojomis siekia mažiausiai antrą amžių pr. Kr., nes ji randama didžiųjų šventyklų Antrmone (Entremont) ir Rokepertuzėje netoli Eksanprovanso (Aix-en-Provence) monumentaliose skulptūrinėse kompozicijose. Antremono šventykla priklausė salijams³ ir buvo romėnų sugriauta 124 m. pr. Kr. Šių vietų šiaip jau negalima laikyti tipiškais keltams. Pati jų geografinė padėtis darė jas itin atviras Viduržemio civilizacijos įtakai, tiek per graikus kolonistus Masilijoje, tiek per graikus bei etruskus Šiaurės Italijoje. Keltiškąją elementą čia geriausiai atveju tesudarė karinė diduomenė, o jų materialinėje kultūroje vyravo ligūrai bei kiti civilizuo-tesni kaimynai. Tačiau kad ir kokios neįprastos būtų buvę Antremono, Rokepertuzės bei kitos šio regiono šventyklos, jų ritualinėje simbolikoje vis dėlto pasireiškė ir grynai keltiški elementai. Raižyti žirgų, paukščių kontūrai, nišos su žmonių galvomis gerai dera prie to, kas žinoma iš primityvesnių regionų. Didžiulės akmeninės žmonių skulptūros Rokepertuzėje sėdi sukryžiuosios kojas, prie šlaunų pritrauktomis pėdomis aukštyn padais. Daugeliui autorių tokia sė-

dėseną atrodė labai jau rytietiška, tačiau ko gero ji buvo įprasta, sėdint ant žemės, ir keltams – ne mažiau nei daugeliui Azijos tautų, kur ji išliko iki šiol. Tokia sėdėseną, prie jos įpratusiems nuo pat vaikystės, kai kūnas dar lankstus, yra kur kas patogesnė. Matyt ji atspindi kitados bendrą Eurazijoje gyvenimo būdą, vakaruose pamestą, visuotinai įsigalėjus kėdėms bei suolams. Tokia poza nemažiau tinkama galėjo būti ir rituale, tiek priimantiems aukas dievams, tiek garbintojams, jas atnašaujantiems arba recituojantiems šventuosius tekstus, tačiau kuriai būtent kategorijai priklauso Rokepertuzės statulos, nėra aišku. Pilnesnio šių šventyklų aptarimo šiame darbe teks atsisakyti, tik pažymėsime dar vieną dalyką – Rokepertuzės figūrų aprangą, kurią sudaro, išskyrus languotą peleriną, trumpa tunika, per juosmenį suveržta diržu. Taigi tokia keltų išvaizda čia paliudyta visu šimtmečiu anksčiau už Diodorą Sicilietį.

Nesant tarpinių religinio meno Galijoje pavyzdžių tarp Rokepertuzės skulptūrų ir kuo įvairiausių galų-romėnų periodo kūrinių, neįmanoma pasakyti, kokią, jei išvis kokią nors, įtaką šios pietinės šventyklos galėjo padaryti šiaurės kraštams. Šiaip ar taip, nepanašu, kad sukryžiuotų kojų poza būtų paplitusi iš čia.

Kur kas anksčiau ir, ko gero, stipresnę įtaką keltų religinis menas patyrė iš etruskų. Tai liudija keletas išlikusių statulų Reino vidurupio srityje. Čia atskiri etruskų kilmės motyvai aptinkami savo kompozicija grynai keltiškoje skulptūroje, ir šis atvejis reikšmingas tuo, kad parodo, koku mastu apskritai sakralinio meno idėjos galėjo rutuliotis tada, kai estetinėms įtakoms keltai buvo turbūt patys imliausi.

[...]

Burtininkai ir žyniai

Pabaigai reikia tarti keletą žodžių apie tuos, kurie užsiėmė burtais bei apeigomis. O vyriausieji tarp jų buvo druidai. Turbūt nėra reikalo sakyti, kad nepaisant pastarųjų amžių romantiškų fikcijų bei iki šiol karts nuo karto apsireiškiančių įvairių apsišaukėlių „druidų“ organizacijų, iš tikrosios Antikos druidų tradicijos neišliko visiškai nieko. Taip pat nėra jokio reikalo, kalbant apie senuosius druidus, žadinti mįslingos paslapties jausmą, nes jie, šiuolaikinio lyginamosios religijotyros mokslo požiūriu, užima visiškai aiškiai nustatytą vietą socioreliginėje struktūroje, būdingoje ne vienai, o gal net kiekvienai indoeuropiečių kalba kalbėjusiai ir jų institucijas paveldėjusiai tautai. Ryškiausias pavyzdys yra brahmanai hindų visuomenėje, išlikę čia nuo pat arijų įsiveržimo į Šiaurės Indiją II tūkstantmečio pr. Kr. viduryje ar antroje pusėje. Ilgainiui brahmanai, kaip žinoma, sudarė paveldimą kastą, tačiau tai, regis, jau vėlesnio vystymosi pačioje Indijoje padarinys, o keltuose druidų klasė išsaugojo archajiškesnę organizaciją, į kurią buvo atrenkami karinės aristokratijos vaikai. Dar iki Romos flaminų bei pontifikų esama šokių tokių duomenų apie panašią šventų asmenų kategoriją tarp italikų genčių, tačiau Viduržemio kultūros įtakoje iškilęs Romos miestas-valstybė veikiai transformavo visus pirmykščius institutus.

Pats žodis *druidas* į šiuolaikinės Europos kalbas pateko iš žemyno keltų per graikiškus bei lotyniškus tekstus. Pavyzdžiui, Cezario paminėti *druides*, Cicerono – *druidae*. Tai, suprantama, lotyniškos daugiskaitos lytys. Išlikusiose salyno keltų kalbose, senųjų airiškų tekstų to paties žodžio pavidalai yra *drúí* (vns.), *druid* (dgs.), o *dryw* – vienskaitos atitikmuo Velse.⁴ Dėl kilmės, tai šį žodį sudaro dvi šaknys, kartu reiškiosios maždaug ‘ąžuolo žinojimas’ arba, galimas diktas, ‘tvirtas (ar gilus) žinojimas’.⁵ Plinijus jį lygino su graikišku ąžuolo pavadinimu, tuo lyg ir mindamas jo ryšį su ąžuolu. Druidų ir ąžuolo ryšys Plinijaus pastaboje apie jų kertamą nuo ąžuolo amalą iš tikrųjų akivaizdus, kaip ir apie čia pat atliekamą jaučių aukojimą. Deja, nėra žinoma, ar šis ritualas buvo susijęs su kokia genties švente ir išvis koku tikslu buvo atliekamas. Plinijus galėjo turėti galvoje ir Olimpijos ąžuolų giraites, o jos kaip tik pasirodė besąs tasai išlikęs indoeuropietiškas graikų kulto elementas, kurį galima palyginti su keltų šventaisiais miškais, ypač su galatų⁶ ąžuolų šventykla (*Drunemeton*). Jei ąžuolas pirmas, nors ir ne vienintelis, iš medžių simbolizavo dievybę, tai „ąžuoložina“ kaip tik tiko tiems, kurie palaikė ryšį su antgamtiškumu.

Antgamtiškos druidų žinios tampa aiškesnės, aptarus kitus keltų žynių titulus, nors aiškių ribų tarp jų funkcijų nubrėžti neįmanoma. Be druidų ir bardų, Strabonas mini *vates* – žodis, giminiškas airiškajam *fáthi* (vns. *fáith*). Šių žodžių pirminė šaknis reiškia ‘įkvėptas’ arba ‘apimtas ekstazės’, o iš čia – ‘pranašas’ bei ‘poetas’. Kitas atitinkamas airių terminas, ypač paplitęs pirmaisiais krikščionybės amžiais, buvo *fili* (dgs. *filid*). Šis pradžioj reiškė ‘regėtojas’, bet vėliau tapo įprastu poetą žyminčiu žodžiu – išsilavinusio dvaro panegiristo bei žodinės atminties nešėjo prasme. Žynio galią manyta priklausant nuo sugebėjimo „regėti“ kas nematoma ir šitaip įgyti pirmą pradį žinojimą. Kaip kad rodo minėtų airiškų žodžių kilmė, žinojimas reiškė regėjimą, o šis buvo pasiekiamas per transą, įsiūtį ar koku kitu būdu sužadintą įkvėpimą.

Vienas iš įdomiausių tokio transo pavyzdžių yra liudijimas apie naujo karaliaus rinkimus Taroje. Tam buvo užmuštas jautis, o druidas tiek prisirijo jo mėsos, kad įpuolė į transą. Tuo tarpu aplink jį nepaliaudami skambėjo šventi užkeikimai. O atsipeikėjęs jis išpranašavo, kokiomis būtent išskirtinėmis aplinkybėmis į Tarą atvyks tikrasis pretendentas į karalius. Šis ritualas vadintas *tarbfeis*, t. y. ‘jaučio sapnas’. Įsiūtis, transas, kaip ir pasivertimai, – visa tai byloja apie tam tikrą keltų žynių, neskirstant į minėtas kategorijas, ryšį su šiaurinės Eurazijos šamanais. Anaipol nėra neįmanoma, kad šis ryšys mena ankstyvuosius kontaktus Ponto⁷ pajūrio stepėmis.

Nors kai kurių klasikinių autorių druidai pagerbti kaip filosofai, sunku rasti duomenų, kad jie būtų puoselėję spekuliatyvią mintį ar kokį etinį mokymą, kurio nebūtų galima paaiškinti vien teisingo ritualinio elgesio reikalavimais. Druidas Divitijakas (*Divitiacus*), Cezario bei Cicerono draugas, vargu ar laikytinas kuo kitu nei išimtimi. Lieka tik viltis, jog tokie išimtiniai druidai, susidūrę su Viduržemio kultūra bei graikų filosofija, tikrai galėjo išrutulioti savitą minties pa-

saulį, labai skirtingą nuo to, kuriame tebegyveno jų pusbroliai gimtinėje. Tai, kad druidai turėję tam tikras pažiūras apie pomirtinį gyvenimą, nėra kažkas ypatinga. Susirūpinimą tolesne būtimi liudija ir gausybė archeologinių duomenų, būtent keltų įkapės – ginklai, papuošalai bei maistas kelionei arba puotai, pasiekus tikslą.

Išskirtinė druidų padėtis keltų visuomenėje nekelia abejonų ir dėl to, ką Cezaris bei kiti kalbėjo apie juos kaip teisėjus, ne tik kaip burtininkus žynius. Airijoje jų statusą geriausiai apibūdina tai, kad net karalius neturėjo teisės prabilti, kol nepasisakė jo druidas. Airių duomenys liudija, jog druidai nešiojo ginklą ir laikė ūkį. Dėl ginklų ir kovos, tai apie galų druidus Cezaris pasakojo ką kita, tačiau šiuo ir daugeliu kitų klausimų čia nebeužsiimsime. Pabaigai tik reikia pasakyti keletą žodžių apie vieną pamokančią bei itin reikšmingą keltų žinijos ypatybę – jų žodinės literatūros perdavą.

Žodinė tradicija

Šiuolaikinis pasaulis taip priklausomas nuo rašytinės informacijos, kad daugeliui, ko gero, apskritai sunku net svastyti kokią nors kitą žinių ar literatūros išsaugojimo galimybę. Iš pirmo žvilgsnio tikrai atrodo neįmanoma, kad ilgiausi tekstai, nepriklausomai nuo turinio, gali būti visiškai tiksliai išsaugomi atmintyje bei perduodami iš kartos į kartą. Tačiau būtent šitaip senovėje darė indoeuropiečių tautos, gyvenusios už miesto civilizacijos ribų, kur kaip tik ir pradėtas vartoti raštas. Iki pat šių laikų išlikusios tradicinės brahmanų mokyklos Indijoje akivaizdžiai parodo, kaip vyko žodinė perdava, ir savo pavyzdžiu gerokai praplečia mūsų žinias apie lygiagrečią keltų tradiciją.

Žodinių mokymąsi didele dalimi sudaro nuolatinis kartojimas, balsiai skiemenuojant ritmiškus poetinius arba aliteracijomis turtingus prozos tekstus. Ritmas savo ruožtu gali sukelti pusiau ekstatišką būseną, ir metų metais šitaip kartojant įmanoma įsiminti išties milžinišką tekstų korpusą. Reikia pridurti ir tai, kad visa tradicija senajame pasaulyje buvo šventa, jos tikslus recitavimas – visuotinai priimta religinė dorybė, o bet koks nukrypimas grėsė magine bausme. Tai gerai žinomi tiek indiškiosios, tiek keltiškosios tradicijų aspektai, atsispindintys ir Cezario liudijime druidų vaikus daugybės eiliuotų tekstų mokiusius ilgus metus. Tik Cezaris, žinoma, klydo dėl priežasties, kodėl druidai nevartoja savo mokslui rašto. Priežastis buvo ne tik noras išsaugoti paslaptį, bet ir tai, kad raštas neturėjo būtino ritualinio įteisinimo. Senosios tradicijos jis nebuvo pašventintas.

Žodinė perdava pasižymi ir dideliu kalbos konservatyvumu, todėl kasdienė gyvoji kalba ilgainiui nusivysto toli į šalį nuo išmoktosios. Ryškiausias lyginamasis to pavyzdys yra vedų himnų kalba, senesnė dargi už sanskritą, kuriuo šiems buvo sukurti komentarai. Sanskritas savo ruožtu tapo vediškojo mokslo kalba, nebesuprantama nemokytiems. Šie tekstai Indijoje buvo saugomi tūkstantmečius ir tapo užrašyti tik aštuonioliktame amžiuje, kai kuriems brahmanams pažeidus tradiciją ir padiktavus juos europiečiams.

Panaši padėtis buvo keltuose, ir Airijoje žodinė tradicija užleido savo vietą tik labai palaiapsniui, tolydžio kylant bažnytinės raštijos prestižui. Dabar sunku pasakyti, kaip archajiška buvo grynai pagoniškų žodinių tekstų kalba, tačiau sąsajos su ritualine terminija bei atitinkamu mitologiniu turiniu, iš to, kas išliko, leidžia galvoti apie panašią situaciją kaip Indijoje.

Be šventosios literatūros, mitų, burtų bei užkeikimų, kurie paprastai lydėdavo druidų veiksmus, kita stropiausiai saugoma žinojimo dalis buvo teisė. Kaip tik šitos srities išlikusi airiška medžiaga yra itin archajiška savo kalba bei turtinga duomenimis apie ankstyvasias institucijas, ir kaip tik čia ypač pabrėžiamas žodinis informacijos pobūdis, kaip antai didžiajame rinkinyje *Senchas Már*, kur minima „bendra senolių atmintis, perdava iš lūpų į lūpas, poetų giedojimai“. Juoba kad ir pačios seniausiųjų tekstų citatos čia būdavo deklamuojamos ar tiesiog išdainuojamos. Šia prasme terminas *brithem* visiškai priartėja prie *fili*, ir atrodo, jog pirmasis žymi ne ką kita kaip to paties mokytojų poetų luomo specialią atšaką.

Beveik neabejotina, jog dar žemyno keltų žodinei tradicijai priklausė ir epinė literatūra, ir genealogija, ir, žinoma, panegirinė poezija, klasikinių autorių liudijimu, buvusi išskirtinėje bardų kompetencijoje. Tačiau nūnai šie žanrai beaptinkami tik salyne išlikusiose airių bei gėlų⁸ literatūrose, nors iš formos bei stiliaus juos iki šiol galima atpažinti remiantis bendru indoeuropietišku paveldu.

Versta iš: Powell T. G. E. *The Celts*. – London: Thames and Hudson, 1995. – P. 121 – 132, 135 – 139, 144 – 150, 161 – 162; 182 – 186.

Iš anglų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Dainius RAZAUSKAS

PAAIŠKINIMAI:

1. Klientas – senovės keltų, vėliau ir romėnų laisvas žmogus, pagal tam tikrą sutartį pasivedęs turtingesniojo ar didiko globai.
2. Etimologiškai ir pažodžiui *tauta*, nors gal kiek siauresne 'genties' prasme.
3. Sālijai, arba salivijai (lot. *saluvii*), – pusiau keltiška gentis, kėlusi grėsmę Romos globojamai graikų kolonijai Masilijoje (dabar Marselis) ir 124 m. pr. Kr. nugalėta romėnų.
4. Velso keltai dar vadinami gėlais, o jų kalba – gėlų kalba.
5. Lietuvių kalboje atitinkamoms šio sudurtinio pavadinimo šaknims yra giminiški ir pirminės jų reikšmės maždaug atitinka tokie žodžiai kaip *drūtas* ir *iš-vydau*, dėl pastarojo dar plg. latvių *vidēt*, *vidēt* 'matyti, įžiūrėti, sužiūrėti', *vieds* 'išmintingas, pranašiškas', rusų *вѣдѣть* 'matyti, regėti' bei *вѣдѣть* 'žinoti, turėti žinioje' ir kt. Taigi druidas pašakniui – tai maždaug „drūtai vydin-tis“ (plg. prūsų *druwis* 'tikėjimas, tikyba', šaltiniuose, tiesa, vartojamą jau tik krikščioniška prasme). Žr. toliau tekste apie įkvėptu „regėjimu“ ar „praregėjimu“ paremtą žinojimą keltuose.
6. Mažąją Aziją pasiekusi ir ten įsikūrusi keltų šaka.
7. Pontu, t. y. „jūros keliu“, senovės graikų vadinta Juodoji jūra.
8. Žr. nuorodą⁴.